

Pastkarte no pagātnes: Tērbatas iela 14 – Vitrāžas, kas sludina ētiskas vērtības

Publicēts: 15.07.2021.

[Pastkarte no pagātnes](#)

Foto: NKMP PDC

Laikā, kad pārkarsušajā Rīgā nepelnīti skaļi par “varoņiem” ir kļuvuši Tērbatas ielas stabiņi, NKMP aicina pacelt skatienu arī uz augšu. Šī ir iela, kur katrs nams glabā kādu arhitektūras vai mākslas noslēpumu, iela, kurā iedziļināties detaļās. Par gaismu un augšup tiekšanos jo īpaši liek domāt vitrāžas. Tiesa – Tērbatas ielas 14 nams brīvam masu apmeklējumam nav pieejams, tāpat kā romantiskie zirgu pajūgi skatāmi vien vēsturiskajās fotogrāfijās.

Šī pelēcīgos toņos ieturētā ēka sniedz gan reprezentatīvu, gan romantisku iespaidu. Amizantākā un raksturīgākā detaļa ir tornītis, kas braši izslējies pret debesīm un rāda pulksteni uz visām pusēm. Parocīgi, eleganti, atmiņā paliekoši un ar zināmu rotaljūgumu attiecībā pret monolīto kopskatu. Nav ziņu kā kopdarbs tapis, bet arhitekti ir divi Rīgas jūgendstila milži – latvietis Konstantīns Pēkšēns un vācietis Artūrs Mēdlingers, kurš ēkas metu tapšanas laikā bijis vēl pavisam jauns. Varbūt tornītis ir viņa draiskā ideja? Tomēr Rīgas jūgendstila bagātībā šī 1909.gadā uzceltā ēka būtu palikusi kā “viena no”, taču, pateicoties vēl kādai zīmīgai detaļai, ir noticis citādi. To apliecina arī NKMP Dokumentācijas centra materiāli un aktuālais statuss – ēka ir vietējās nozīmes arhitektūras piemineklis un valsts nozīmes mākslas piemineklis. Šis tituls pienākas Latvijas vitrāžu mākslas celmlauža, izcilā akvarelista un stāglezniecības meistara Kārļa Brencēna radītajām vitrāžām – tā tika izlemts jau padomju laikā.

Atzīmes par pieminekļu aizsardzības speciālistu pārbaudēm ēkā saglabājušās no 1976.gada, pirmā mākslas priekšmeta uzskaites lapa datēta ar 29.11.1983. Ēka raksturota kā “grezna, pseido stilu formās ieturēta, ar jūgendstila iezīmēm”. Uzsverta dabīgā

akmens apdare, mozaikas, dekoratīvie elementi. Par ēkas funkciju un vēsturiskajiem īpašniekiem ieraksti ir izvairīgi. Tā dēvēta par "Administratīva ēka ar veikaliem 1.stāvā.", "Īres nams, bijusi banka ar veikaliem" vai vienkārši "iestāde", kā izmantošanas veidus minot – "dzīvokļi, administratīvā ēka, veikali".

Vēsturiski precīzs ieraksts parādās 1989.gada LPSR Kultūras ministrijas "Kultūras pieminekļa pasē", kur pirms vitrāžu apraksta lakoniski paskaidrota ēkas vēsture – tā "celta 1909.gadā pēc arhitektu K.Pēkšēna un A.Mēdlingeru metiem kā Rīgas Tīrgotāju biedrības savstarpējās kredīt biedrības banka". Cieši ieskatoties, šīs iestādes uzraksts vēl tagad ir saglabājies ēkas fasādē.

Trīs gadus pēc pabeigšanas ēka papildināta ar vitrāžām. Ieraksts pieminekļa pasē vēsta "Vitrāžu tematika daļēji atbilst ēkas funkcijai", kas šķiet ļoti zīmīgs spriedums. Kādas vitrāžas varēja slavināt vai rotāt bankas telpas? Kādus sižetus izvēlējās vai akceptēja pasūtītājs? Kas, viņuprāt, bija vērtība? Un kā savam pirmajam lielajam darbam Latvijā tika izvēlēts perspektīvais, tolaik Pēterburgā un Parīzē dzīvojošais Brencēns?

PDC materiāli uzskaita tikai faktus.

"Vitrāžu metus gatavojis Kārlis Brencēns, tās izgatavotas G.Jirģensona darbnīcā. Brencēns dzimis 1879.gadā Madlienā, miris 1951.gadā Rīgā. No 1896.līdz 1903.gadam mācījies Štiglica zīmēšanas skolā Pēterburgā. No 1903.līdz 1907.gada Fēliksa Godēna darbnīcā Parīzē apguvis stikla glezniecību. 1907.gadā nodibina pirmo stikla glezniecības mācību darbnīcu pie Štiglica skolas Pēterburgā. Līdz 1920.gadam strādā par pasniedzēju Štiglica skolas vitrāžu klasē.1921.-1951.-pasniedzējs Mākslas akadēmijā un pedagogs valsts Cēsu arodskolā".

Ko jaunais "stikla gleznotājs" piedāvāja tādu, ka tas rada gaismu joprojām? Kas lika un ļāva to arī padomju laikā uzskatīt par valsts aizsargājamu vērtību? Ko šie darbi māca tagad?

"Vitrāžas izvietotas kāpņu telpas logos sētas pusē četros stāvos, katrā pa vienai. Ievietotas trīsviru logu ailē, kura sadalīta taisnstūros. Radīta alegoriski romantiska noskaņa", 1984. gada apsekošanā raksta mākslas zinātniece Vita Banga. Viņa noklusē, ka trīsdalīga kompozīcija ir raksturīga altārim un iekodē sakrāli godbijīgu attieksmi. Viņa neslavē izvēlētos sižetus kā latviešu nācijas un brīvvalsts laika pašcieņas, turības, nacionālās identitātes iemiesojumu, bet starp rindiņām tas ir nolasāms. Arī mākslas fakti runā paši. Tā kā tolaik pievienotās fotogrāfijas ir melnbaltas, tiek aprakstītas arī krāsas.

"Nr.1.Krišjāņa Valdemāra portrets – viena no retajām vitrāžām, kas veltīta konkrētai personībai. Izpildīta augstā tehniskā un mākslinieciskā līmenī. Pirmais lielais Brencēna darbs Rīgā. Sānu malās sarežģīts ziedu ornaments, kam cauri kā stīga vijas meandrs. Krāsas – bēšīgs, gaiši zaļš. Vidējā loga vērtņē centrā izvietots reālistisks Krišjāņa Valdemāra portrets medaljona formas ierāmējumā. Portretu apņem lauru lapu vītne ar augļiņiem. Krāsas – melni pelēcīgs, zaļgans. Virs un zem portreta izvietots uzraksts: "Latvji, brauciet jūriņā, zeltu krājat pūriņā".

"Nr.2.Trīsdalīga figurāla kompozīcija. Vitrāžas sānmalās uz stabiem, kurus apņem vītenī, novietotas vāzes. Pakājē katrā pusē sēž sieviete. Vienai pie kājām kalēja darbarīki – āmurs, lakta, otrai – arklis. Vitrāžas centrā trīs vīriešu figūras, kas tērptas apmetņos. Viens no viņiem rāda ar roku uz burukuģi. Krāsas – violets, vēsi zaļš, sarkans, pelēcīgs."

"Nr.3.Trīsdalīga kompozīcija, gar sānmalām iet neliela, šaura ģeometriskā ornamentu josla. Vidusdaļā it kā krusta formā iekomponēta statiska kompozīcija: augšdaļā ozols, zem tā divi vairogi, zemāk uz grāmatas notupusies pūce, sānmalās rudzu vārpas. Krāsas – zaļš, brūns, violets. Kreisajā pusē apakšā uzraksts: Glasmalerei Georg Jurgensohn, Rīga."

"Nr.4. Gar vitrāžas augšmalu un lejasdaļu iet josla – ģeometriskais ornaments. Krāsas – violets, dzeltens, brūns. Vidusdaļā novietota statiska kompozīcija – uz mākoņu fona zemeslode, virs kuras ripa ar spārniem (Merkurija atribūtika). Krāsas – dūmakaini pelēks, zils, dzeltenīgi brūns."

Lakonisko "Pieminekļa pasē" aprakstu noslēdz atzīme par aizsardzības sistēmu - LPSR Padomes 1983.gada 18.oktobra lēmums Nr.595 – šīs vitrāžas atzīst par mākslas pieminekli. Seko vēl pāris fakti: 1983.gadā ēkas īpašnieks ir iestāde. 1984.gadā kombināta "Māksla" vitrāžistu cehs pielabo plīsumus un nelielus detaļu zudumus. Uz 10.05.1995. – valsts īpašums. Tālāk sākas citi laiki, mainās apsaimniekotāji un rocība. Vitrāžas ir saglabātas un nodod tālāk pasūtītāju un mākslinieka kopīgi sludinātās vērtības par pašapziņu

(Krišjānis Valdemārs), darbu kā labklājības pamatu (kuģniecības un lauksaimniecības simboli), par izglītību un gudrību kā nepieciešamu dzīves pavadoni (pūce uz grāmatas), par ambīcijām un uzvarām (Merkurijs uz zemeslodes), par skaisto, kas kā caur stiklu plūstoša gaisma dzīvei ļauj iezaigoties spožāk. Brencēna radītās Tērbatas ielas 14 vitrāžas nav tikai dekoratīvs elements, bet sludina ētiskas vērtības, ko būtu vērts sadzirdēt visai sabiedrībai.

Informācija sagatavota pēc NKMP Pieminēkļu dokumentācijas centra materiāliem.

Autors: Elvita Ruka

<https://www.nkmp.gov.lv/lv/jaunums/pastkarte-no-pagatnes-terbatas-iela-14-vitrazas-kas-sludina-etiskas-vertibas>